קליניקה הון

אפשר להסכים ואפשר גם שלא להסכים עם "מרווחי מלחמה לדיווידנדים של שלום" של שמשון ביכלר ויהונתן ניצן, אך ללא ספק זהו ספר הכלכלה המרתק ויוצא הדופן ביותר שתקראו השנה. הספר עב הכרס מנסה להוכיח שעסקי המזרח התיכון החדש הם בעצם גלגול של תעשיית הנשק, מתייחס להפסקת פרויקט הלביא כאבן דרך שאחריה לא נותר אלא לעשות את אוסלו, מציג את מלחמות ישראל כדרך של ארצות הברית לשווק טנקים, טוען שהשלטון הכלכלי של 200 המשפחות השולטות במשק נקבע עוד מימי הפרדסים של שנות השלושים, אם לא לפני כן, תוקף את אבי בן-בסט, את השמאל, את הימין ("בגין וארידור? חשוב היה להון הגדול שתהיה לו ממשלה מטומטמת") ובעצם כל תמה כלכלית מקובלת. יהושע סימון נפגש עם ד"ר שמשון ביכלר לשיחה יוצאת דופן ומעוררת מחשבה על כלכלה ("כלכלה? אין דבר כזה כלכלה")

11:23 ,26/03/2002 | יהושע סימון

בסוף שנת 2001 יצא לאור ספרו של מנכ"ל משרד האוצר לשעבר אבי בן-בסט "ממעורבות ממשלתית לכלכלת שוק (המשק הישראלי 1998-1985)", קובץ מחקרים לזכרו של פרופ' מיכאל ברונו. מכותרת הספר נגזרה ההנחה שלמדנו לשנן זה זמן - שהמשק הישראלי עבר מאז ימי האינפלציה של שנות השמונים ועד היום תהליך של הפרטה, של ביזור הריכוזיות, של יד נעלמה באמת ושל חשיפה לתחרות.

ממש כאילו בתגובה לאותו ספר ולאותה הנחה שעומדת בבסיסו יצא לאור ספרם של שמשון ביכלר ויהונתן ניצן "מרווחי מלחמה לדיבידנדים של שלום" (הוצאת כרמל). ביכלר, דוקטור למדעי המדינה, הכתב הכלכלי של "חדשות" בזמנו ומחבר "המיוחסים" (עם שלמה פרנקל, הוצאת כדים, 1984), מלמד היום באוניברסיטת חיפה ובמכללת העמקים; ניצן, כלכלן, מלמד באוניברסיטת יורק שבקנדה.

כותרתו של הספר היא רק אחת מן ההברקות הרבות שיש בספר מאיר עיניים זה. על פני 500 עמודים של גרפים, שרטוטים, ניתוחים חדים וניסוחים קולחים הוא פורש את סיפורו של ההון הישראלי במעבר שלו מרווחי מלחמה לדיבידנדים של שלום.

מרווחי מלחמה ביכלר וניצן כותבים: "מאז מלחמת העולם השנייה, ובעיקר מאז המלחמה בווייטנאם, עלתה קבוצת עסקים שהתבססה על מכירות צבאיות ושרווחיה תפסו חלק הולך וגדל מרווחי 'הכלכלה הגדולה' האמריקנית... מאז שנות השבעים התערער סדר הנפט הישן, ותחתיו צמח סדר חדש שהתבסס על אי יציבות מדינית ומשברים מחזוריים באזור. כך התגבשה 'קואליציית הנפט והנשק', שרווחיה הדיפרנציאליים התרכזו סביב ייצוא נפט וייבוא נשק במזרח התיכון. מאז שנות השבעים השתלב 'האינטרס הלאומי' של ישראל באינטרסים של 'קואליציית הנפט והנשק' האמריקנית... ישראל שימשה חוליה חשובה בסרקולציה של הרווחים; הן בתור יבואנית נשק שמסובסד על ידי הממשל האמריקני למען רווחי קבוצות הנשק האמריקני, הן כשומרת על מתח צבאי באזור, והן כמגנה על העמדות האמריקניות באזור, בעיקר לאחר נפילת השאה האיראני" (עמ' 16-17).

- שמשון ביכלר, מה דעתך על הספר של בן-בסט?

"הספר שלו מייצג את הבנק העולמי. זו מערכת שלמה של הולכת שולל של בני אדם. אנשים דוגמטים אלה הם חבורת הלגיטימציה של הקפיטליסטים. כל הבן-בסטים והברונואים האלה הועילו במשך שנים להון הגדול של ישראל. הספר שלנו עוסק באידאולוגיה שלהם בפרוטרוט. הטענה שלהם שכלכלה היא כביכול מדע, או כמו שהם מנסחים זאת, 'כלכלה היא מדע

שמנסה להיות מדע' או קשקוש דומה, היא זריית חול בעיניים.
כלכלה היא לא מדע, היא אידאולוגיה. אין דבר כזה כלכלה, יש אך ורק פוליטיקה. הדוקטרינה הנאו קלאסית בכלכלה, שבה הם מחזיקים, לא שונה מהדוקטרינה הקומוניסטית או מדוקטרינה דתית. הדוקטרינה השלטת תמיד נועדה לחזק את האחיזה של השולטים - אם זה בעלי הקרקעות או בעלי המפעלים.

"אנחנו נמצאים ברגע שבו מדובר פשוט בשיטה הרבה יותר מתוחכמת. השליטה איננה רק על העבודה הישירה בסדנאות יזע, אלא על כל המכלול של הייצור האנושי - החינוך, החינוך הגבוה, התקשורת, הכתיבה המדעית, תרבות ופנאי - כל אלה מוחזקים בידיהם".

הכול בגלל שלא נתנו לרוטשילד לפתוח בנק

- הספר שלכם מציג היסטוריה אחרת של הציונות? אולי בהמשך ל"המיוחסים" זהו סוג של נפוטיזם?

"אלה תולדות בעלי ההון. קפיטליזם זה לא מדינה. אחד הכיסויים שלו הוא המדינה. קפיטליזם פירושו שלטון פוליטי של ההון. אותן 200 משפחות המעמד השליט של ישראל בתחילת שנות השבעים שתיארנו ב"המיוחסים" היו כאן עוד מתחילת היישוב בפלשתינה. אנחנו שואלים, מי הם האנשים ששולטים בייצור החברתי? הם שיתפו פעולה עם הממשל העותמאני ואחר כך עם המנדט הבריטי וההיי-טק של הפרדסים שתפס בשנות העשרים והשלושים כאן. רוטשילד, שמשפחתו נידתה אותו ואסור היה לו לעסוק בבנקאות, ניסה לצאת להרפתקה - להקים פה יקב. אז הוא גייס פועלים בדרום רוסיה וברומניה, ושם אותם מנהלי עבודה בקולוניות. זה לא הצליח. זה היה מחובר ישר לבנקאות. בימי המנדט היו כאן 70 בנקים. בינתיים צומח לך גם רובד שני של אנשי הביורוקרטיה העילית שמכינים את הרקע לעצמאות. המעמד החדש מסתדר עם הבורגנות הישנה הזאת, וצומחת מזה העילית התאגידית, של הצבא ושל הממשלה. הם אחראים על המדינה שבדרך.

"התזה של הספר היא שמדובר בסבבוטז', בתפיסת צמתים אסטרטגיים. כמעט כל האיי.די.בי הזה, הבל"ל, הכור, כל הדברים האלו, מתחילים להתגבש בשנות החמישים, והם לאט-לאט תופסים אחיזה ונעשים לקונגלומרטים במיתון של '65, שאז נוסד גל המיזוגים הגדול, ואז מתחילה ב-'69 הפריחה מחדש. אבל אז לא ראו את הפריחה הזאת. לא ראו את הפריחה הזאת בגלל הבום הפלסטיני - עשרות אלפי פלסטינים זורמים לשפלת החוף יום-יום ומריצים את סדנאות היזע של הכלכלה הקטנה. עד שהמשק מתחיל להגיע בחזרה לכלכלה של משק מלחמתי הם כבר תופסים את שוק ההון, הם כבר מריצים את האינפלציה, נשק. ככה נוצרים כמה מונופולים; למשל עלית באותה תקופה, דנות, לאוטמן, פקר פלדה, ומסביב להם יושבת קבוצה של רואי חשבון, עורכי דין, שמאים, חברי כנסת ואחרים שעולים בבת אחת, והם גם נהנים".

- הם חגורת ההגנה שלהם?

"כן. הם מקבלים רנטה. כדי להריץ מניות אתה צריך תמיכה, אתה צריך הגנה. אתה צריך שאת קופות הגמל ינהלו מנהלים, שכירים שיקבלו בונוסים. כל הרשת הזאת של חלוקת השכר מחדש, של שוד השכירים ושוד הפלסטינים, התגבשה אז. סביב תחילת שנות השבעים נוצר שיח חדש שההשתקפות שלו היא עליית הליכוד ב-'77. ב-'72 הוקם בית הספר למנהל עסקים על שם רקנאטי באוניברסיטת תל אביב. אז מתחילה התודעה העסקית והאידאולוגיה העסקית נעשית דומיננטית. אני לוקח פירמה, נגיד אסם, שפרסמה מאזנים בבורסה בשנות החמישים והשישים - כל הדברים שיש היום בפירמה, במאזן שלה, לא היו קיימים אז. אז הרוב היה מדובר בעלויות של כוח העבודה, והוסיפו 'תודה לוועד העובדים שלא עשה שביתה'. היום אולי סעיף אחד הוא עלויות עבודה. כל השאר זה רק טריקים חשבוניים".

- רגע, רגע, לאט. בוא נחזור לתחילת שנות השבעים.

"או.קיי, אז קורה הבום הכלכלי שמונע על ידי הקפיטליזם המלחמתי עם ההשתלטות של הקונגלומרטים, והרי התחלת האינפלציה. אם אתה עוזב את השטויות האקדמיות של 'ביקוש', 'היצע', 'מנגנון ויסות', ואתה מדבר רק על חלוקת הכנסה. חלוקת הכנסה זה לא עניין כלכלי, זה אך ורק עניין פוליטי. היכולת שלך לכפות את רמת ההכנסה.

"בניגוד לאגדה שרווחת, זה דבר אבסולוטי, משום שמדובר בעניין כוחני. כוח אי אפשר למדוד, אלא רק באופן יחסי. שיעור הרווח הנורמלי - זו אבן הכעבה של הקפיטליזם - כולם נשענים עליו. שיעור רווח זה אומר, בהנחה שיש צמיחה, שאם אתה חלק מהכלכלה הגדולה ואתה מרוויח עשרה אחוזים, ואם הסקטור העסקי כולו עשה חמישה אחוזים, אתה הרווחת פי שניים ממנו. אנחנו כותבים את זה בספר

- שיעור הרווח הוא השיעור שהצליחה יחידת הון דומיננטית טיפוסית, נניח איי.די.בי או אריסון, לצבור מהר יותר מאשר יחידת הון ממוצעת. עכשיו יש לך רק ארבע אפשרויות לעשות את זה: האפשרות הראשונה - וזה מה שקרה בתחילת שנות השבעים ובתחילת שנות התשעים (העולים והעובדים הזרים, י"ס) - היא להשתלט לפני אחרים על יותר עובדים, על יותר תעסוקה. זה מה שקרה בכלל בעולם בתחילת שנות התשעים - טייוואן והשווקים המתעוררים. אפשרות שנייה היא מיזוגים. אתה מרחיב את עצמך בתוך משהו קיים, על חשבונם של גופים אחרים במשק. אפשרות שלישית היא דרך שכמעט לא נעשית - שינויים טכנולוגיים בייצור עצמו. הדרך הרביעית היא אינפלציה - זאת אומרת כשההון הדומיננטי מצליח לכפות על המשק, על החברה, עליית מחירים יותר גבוהה מאשר שאר המשק. מי שמרוויח הוא מי שמעלה מחירים מהר יותר.

"ועדת בן-שחר, שהייתה שנה לפני המהפך, הייתה מעיין הכנה לשלטון בגין. היא פתרה את ההון ממסים והוסיפה לשכירים מע"מ. בעצם זה היה המהפך. כי מהרגע הזה כל המנגנון של הרווח השתנה, וזה אמר להון 'לך תרוויח מאינפלציה'. זו הרצת אינפלציה. כל מה שנשאר הוא לתת לזה לגיטימציה. איך? בגין. עליית הליכוד.

"חשוב היה להון הגדול שתהיה לו ממשלה מטומטמת. עד שהשיטה קרסה. הם נכנסו למלכוד כי היה להם שר אוצר שלא הבין מי נגד מי, ארידור. הוא יצר מצב מטורף שהם היו צריכים להמשיך ולמחזר ולקנות כל הזמן את המניות של עצמם במחיר גבוה יותר. הוויסות היה מעין נוכלות מאורגנת שהמדינה נתנה לה יד, והם נכנסו אל זה במודע, כי הם רצו בסופו של דבר רהאורגניזציה. יש מושג כזה 'ציפיות אינפלציוניות'. אבל אינפלציה זה לא שהמחירים עולים בגלל ביקוש יתר. הסיפור העממי של האינפלציה כאילו היא קשורה למצב הרוח של הצרכנים או לסחף אצלם לא מסתדר עם העובדות. השאלה היא מה הייתה הפונקציה הסמויה של האמונה הזו".

הקניונים זה יותר טוב מספיר

- אותה תקופה היא מה שאתה מגדיר "התור המוזהב"?

"ימי בגין-רייגן-בוש. זו התקופה שבה המשק הישראלי נהיה תלותי יותר ויותר במדיניות החוץ האמריקנית. הלביא הוא הסוף של התקופה הזו. זה היה מצחיק. בממשלה עשו הצבעה, ועל חודו של קול המשיכו בפרויקט הלביא. אחר כך האמריקנים הבהירו שהם מתנגדים לפרויקט, ועשו הצגה, העלו את הפרויקט שוב להצבעה, והפעם הוא נפל".

- ואז משנים כיוון וההון הישראלי דוגל בשווקים של שלום?

"תראה, כל העולם היה באינפלציה. כבר בשנת '84 אמר נגיד הבנק העולמי שאי אפשר להמשיך ככה וצריך לעבור לשיטת רווח חדשה. מאמצע שנות השמונים הורגש לחץ על כל המדינות להוריד את האינפלציה. מ-30 אחוז ממוצע עולמי לחמישה אחוזים. אז בא הגל של ההפרטה והיציאות של הממשלות משוקי ההון, הורדת המכסים, זה היה בכל העולם. העולים בתחילת שנות התשעים נתנו בוסט אדיר, כי הם העלו את רמת הביקוש. זה בדיוק הסתדר עם המדיניות הכלכלית של הרחבת הצבר. ב-88' שמיר עשה הסדר עם רייגן שסוגרים את ארצות הברית בפני מהגרים יהודים מברית המועצות. כלאו אותם כאן. אף אחד מהם לא רצה לבוא לפה. זה מה שנקרא אסירי ציון. שמיר רצה לשים אותם בשטחים, להמשיך את החיכוך כדי ללכת בקו של קואליציית הנפט והנשק. הרי הממשל האמריקני של בוש היה כולו אנשים של קואליציית הנפט והנשק. אבל הוא לא כל כך הצליח בזה. אז התחיל תור הזהב של הנדל"ן. מ-88' הנדל"ן כל הזמן עלה. זה עלה יותר מהבורסה עד 95'. הקניונים והמגדלים שהרימו כאן. זה יותר טוב מספיר. כי הממשלה השתלטה על הבנקים בעקבות המפולת, אז היא נתנה להם גם את האשראי כל הזמן".

דיבידנדים של שלום ביכלר וניצן כותבים: "כוחה של 'קואליציית הנפט והנשק' הלך ושקע, ועסקי 'הביטחון הלאומי' דעכו עם תום המלחמה הקרה. הירידה בגידול התקציבים הביטחוניים בארצות הברית הביאה את קבוצות הנשק האמריקניות למלחמה על כל פירור של תקציב ממשלתי. גברה התחרות בשוק הנשק העולמי, והדבר התבטא בירידת יצוא הנשק מישראל... המשק המלחמתי הגיע לקצו. לא היה מנוס ממעבר למשק ליברלי, על פי דרישות 'הקונסנזוס הוושינגטוני'. עד סוף שנות השמונים טיפחו האליטות הישראליות את האשליות, שלפיהן המלחמה הקרה תימשך עוד זמן רב - ולכן ישראל הינה מדינת ציר מרכזית במערך ההגנה על האינטרסים האמריקניים באזור... בשלהי הממשלה הדמוקרטית של שמיר-פרס התברר שלהנחות אלה אין יסוד מוצק. נפילת ברית המועצות וצמצום מרוץ החימוש - יחד עם המשבר הפיסקלי בתקופת ממשלו של בוש - הביאו לשחיקת סיוע החוץ האמריקני לישראל, ומאז 1988 הוא נמצא בירידה במחירים קבועים. ירידת השפעתה של ברית

המועצות במזרח התיכון אפשרה לארצות הברית לארגן במלחמת המפרץ קואליציה להגנת האינטרסים האמריקניים בלי שישראל שותפה בה. לבסוף, האינתיפאדה...

הביאה את אליטת הכוח של ישראל למסקנה ברורה: הפלסטינים הינם נטל על המשק הישראלי, ומהווים איום ממשי על הסדר החברתי והלגיטימציה הפוליטית ('הקונסנזוס הלאומי') שנהנה ממנה 'המשטר הישן'" (עמ' 19-20).

- אז מה השתנה בעצם?

"במקורו הספר התחיל במשפט הזה: בשנת 68' הגיעה קוקה קולה לישראל. השיטה הייתה נורא פשוטה, אל תשכח שהמשק הישראלי היה משק מלחמתי ריכוזי. מי קיבל את הזיכיון? אדון פיינברג. למה? כי הוא זה שהביא כספים מהקהילה היהודית לקנדי, הוא גרם לבחירת קנדי, בעצמו בן למשפחת מבריחי משקאות. בזכותו הושתק העניין של הכור האטומי. החקירות של האמריקנים בשנות השישים בקשר לתוכנית הגרעין הישראלית הופסקו בזכותו. איך זה סודר? לוקחים מנכ"ל ראש מוסד לשעבר, מביאים פועלים יוצאי שואה שיהיו בקו ייצור. שכר מאורגן של מהגרים, לוקחים את הביוב של רמת גן, מוסיפים את המים המצובעים של קוקה קולה שמביאים תרכיז במכלים באונייה. בתוך זמן קצר זה 60 אחוז משוק המשקאות הקלים. זה 69'.

"שנת 91', סדר עולמי חדש, זה עכשיו שלום עכשיו. עומרי פדן מייצג את הגלובליזציה, את השלום של שווקים. עד אז מקדונלדס לא הסכימה להיכנס למשק הישראלי. זה עובד על צורת שכר עבודה חופשי, עם עובדים ערבים ועולים חדשים. זה הסדר הישן והסדר החדש".

השלום לקח מתפרות מקריית גת

- אין סתירה בין הליברליזם של מחנה השלום לקפיטליזם התקיף שהוא משרת ומקדם?

"תראה, בזמנו השטחים היו מכרה זהב. העלויות היו נמוכות, אפשר היה להחזיק עם שני אנשי שב"כ ואלף משתפי פעולה את חברון כולה. עלויות הכיבוש עלו. העסק לא השתלם, הקפיטליסטים הפסיקו להרוויח מהמלחמה, הם רוצים שלום. נטל ועומס וזה. עובדה שמי שהצביע לשרון זה המעמד הבינוני שנבהל, אבל בעיקר הפופולוס, השכבות התחתונות, שזה שליש מהאוכלוסייה, שבאמת לא השתלם להם כל העסק הזה שנקרא 'תהליך השלום'. הם נפגעו מזה קשה, כי אם אתה מעביר מתפרות מקריית גת זו קטסטרופה בשבילם. בזמן הקפיטליזם המלחמתי מי שהוא איל תחתונים או איל טקסטיל פה, אם זה פולק מפולגת או לאוטמן, 20 אחוז מהמכירות שלו הלכו לצבא. מרגע שהתקציבים הצבאיים נעצרו בשנת 86'-87', מתחיל הפיחות. אתה רואה פתאום שהם כבר בטייוואן מחפשים עלויות נמוכות".

- איך אתה רואה את הסכמי אוסלו בהקשר הזה?

"ההסדר היה כמו נפט"א בצפון אמריקה. אם פרס באמת היה רוצה שלום אמיתי, הוא היה יכול ללכת על שלב ראשון של שתי מדינות - אחת חזקה ואחת חלשה, פיצויים, שילומים. אפשר אחר כך לעשות פדרציה, פתרון יחסי, אפשר כל מיני דברים. מה פתאום? הם רצו מגלדורות כמו במקסיקו - אזורי סחר חופשי כמו מחסום ארז - פועלים מקסיקנים פוגשים הון אמריקני. הם רצו מגלדורות וקיבלו מגלדורות. הם רצו בנטוסטן וקיבלו בנטוסטן, כמו בדרום אפריקה".

- גלובליזציה זה אמריקניזציה?

"לא. לנין חשב שקפיטליזם זה אימפריאליזם. זה הפוך ממרקס, שחשב שהקפיטליזם פניו לשלום. אמריקה ירדה ממעמדה כבר בשנות השבעים. בשנות החמישים הספיק מטוס אחד עם 150 אנשי סי.אי.איי לחסל את המרד של שדות הנפט באיראן. בתוך שבועיים הם חיסלו את זה - 150 איש. בשנת 91' היה צריך קואליציה שמואליציה. זה מראה על חולשה אדירה - הם לא הצליחו לנצח את עיראק, מדינת עולם שלישי. מאז כיבוש אמריקה העולם הוא גלובלי. ההבדל הוא שעכשיו, לראשונה בהיסטוריה האנושית, אתה יכול לקנות ולמכור בעולם כולו הון וחלקי בעלות, כלומר כוח. זה כמו באנרגיה/מסה של איינשטיין. יש לך זרימה של כוח והתקרשות של זה בצורה של הון, זה המסה. כשאתה אומר 'רשת מזון', זה לא רשת מזון. זו רשת של כוח שמשתלטת על מזון, שמכריחה אנשים לאכול את הג'אנק פוד הזה".

בקרוב אגזור עיתונים

- בהקשר הזה, של מקומה של ישראל בסדר העולמי החדש, מה אתה אומר על נאום צ'כוסלובקיה של ראש הממשלה שרון מאוקטובר האחרון?

"האמת היא שהם לא צריכים את ישראל עוד. פעם, בימי המלחמה הקרה, ישראל הייתה פרומוטר, מעין דוכן צעצועים אלקטרוני. קיסינג'ר בעצמו אמר את זה, על כל טנק שהוא נותן לישראל הוא מוכר חמישה בעולם. אחרי מלחמת וייטנאם המזרח התיכון נהיה פח הזבל של כל הנשק האמריקני - הכול הגיע הנה. אבל במלחמת המפרץ שמיר עמד מול שוקת שבורה. אף אחד לא השתין עליו. היום בארצות הברית גם המענק שבוש הבן נתן לתעשיות הנשק כדי להציל אותן לא נראה לי שירים אותן שוב. זה תלוי במיתון העולמי. אולי הוא יעורר שוב את הקפיטליזם המלחמתי. הרבה פעמים אפשר לדעת דווקא מהסתכלות במשקים פריפריאליים כמו זה שלנו, או דרום אמריקה ודרום אפריקה. גם המשבר של 1929 הורגש קודם במדינות הפריפריאליות ואז הגיע לארצות הברית. השנה הקרובה באמת תגיד לנו אם נכנסים למשבר עמוק בעולם, למיתון רציני. בישראל היום אני רואה התחלה של הרצת אינפלציה. כרגע אני עוד לא גוזר עיתונים. אבל אם בשנה הקרובה אני אראה שלכלכלה הגדולה העולמית יש ציפיות רווח נמוכות, אז אני אבין שהעולם באמת נכנס למשבר רציני של מיתון. זה יכול להתחיל להתגלגל לקמפיין מלחמתי.

הבנתי שמשרד ההגנה האמריקני זומם משהו כשהנטינגטון פרסם ב-93' את 'המאבק בין ציביליזציות' שהוא ניסח בשביל הפנטגון. זה כבר מבטיח מסע צלב".